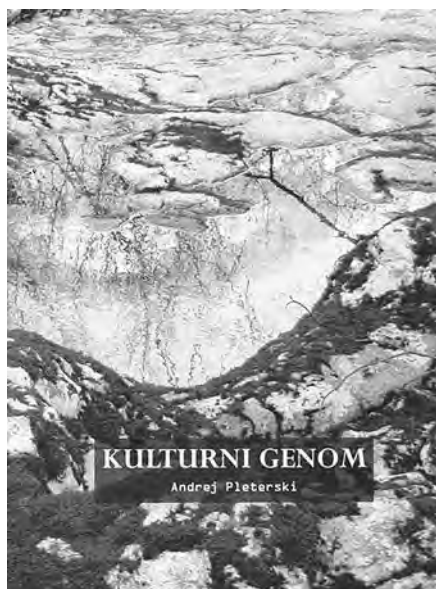

ANDREJ PLETERSKI: Kulturni genom: Prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe.¹Založba ZRC (Zbirka *Studia mythologica Slavica. Supplementa*; 10). Ljubljana 2014, 408 str.

Obsežna monografija Andreja Pleterskega s svojimi 408 stranmi je eno temeljnih sodobnih del, ki prinaša rekonstrukcijo (pra)slovanske mitologije. Kar avtorja že tradicionalno loči od večine drugih raziskovalcev, ki so skušali rekonstruirati (pra)slovansko mitsko zgodbo, in zaradi česar velja za uveljavitelja inovativnega pristopa, je njegova metodologija, ki izhaja iz arheologije. Zanj je najdba krajina, le da za razliko od klasičnih arheologov Andrej Pleterski najdb ne razume kot snovnih artefaktov v krajini, temveč kot ljudsko izročilo, ki se navezuje na krajino.

Njegova raziskava temelji na sintezi in analizi nekaterih temeljnih del, ki rekonstruirajo (pra)slovansko mitologijo (avtorjev Vitomirja Belaja, Radoslava Katičiča, Mirjam Mencej), pri čemer več kot 800 pripovednih enot analizira v svojem skoraj matematičnem stilu ter jih na koncu preveri in pojasni s prostorskim modelom t. i. mitske kraji-

ne. Poleg temeljnih znanstvenih del so na njegove raziskave odločilno vplivala ustna izročila t. i. stare vere, ki sta mu jih predala pokojni Jože Čop in Pavle Medvešček. Slednji je na raziskave bistveno vplival z znanjem o tročanu, tj. sistemu predkrščanskega verovanja v tri osnovne sile narave (ogelj, voda, zemlja), v skladu s katerim so ljudje nekdanj živeli in si urejali svoj življenjski prostor.

V uvodu avtor vpelje nov pojem, tj. kulturni genom. Če biološki genom določa biološko pojavo, kulturni genom določa naš kulturni izraz. Gre za sklop spoznanj o delovanju sveta in pravil, ki izhajajo iz njih ter urejajo življenje posameznika in skupnosti. Ko ljudje spoznanja o delovanju sveta ubesedijo, dobimo mitsko zgodbo, medtem ko je snovni vidik kulturnega genoma mitska krajina. Andrej Pleterski mitsko krajino pojasni kot obliko kulturne krajine, ki so jo ljudje oblikovali v skladu s svojimi mitskimi predstavami in verjeli, da lahko prek nje obvladajo moči narave, zaradi česar so ustvarili ideograme krajine. Po njegovem mnenju so ljudje skušali obvladati in upravljati z močmi narave na tri načine – s tekstualnim (miselnim) modelom (urokom, čaranjem ipd.), miselnim modelom dejanja (obredom) in miselnim modelom prostorov in slik (čari, ideogrami) – torej tudi z mitsko zgodbo in mitsko krajino.

Na osnovi analize strukture ogromnega števila pripovedi, ki jih dojema kot fragmentirane ostanke mitskega izročila, avtor rekonstruira osnovno strukturo (pra)slovanske mitske zgodbe. V tej strukturi se kažeta moški in ženski mitski lik, ki sta v poletni polovici leta združena v stalnem spolnem odnosu, kar vsemu daje življenje in rodovitnost. V jeseni pride do propada njunega odnosa, moški lik ostari

in izgubi svojo spolno moč, ženski lik ga zato pohabi (kastira, odvzame njegovo orožje), ga požre, zapre v votlino. S pridobljenim orožjem neplodni ženski lik zavлада zimi. Moški lik je navidezno mrtev (spi) in se obnavlja, da potem spomladi pomlajen zapusti žensko votlino, premaga ostarelo ženo in jo prisili v spolni odnos, s čimer ji povrne mladost in plodnost. Svoj rekonstruirani model mitske zgodbe in njene junake avtor preveri z drugimi pripovednimi gradivi, kot so izročilo o kralju Matjažu, predkrščansko izročilo iz Lokve, Prelož in okolice idr. Andrej Pleterski s tako inovativno zgodbo presega sam sebe. V resnici je s tem nadgradil in predrugačil svoja predhodna spoznanja o delovanju mitske krajine, ki je temeljila na treh medsebojno povezanih mitskih krajih v krajini. V odnosu do spoznanj Toporova o glavnih »igralcih« staroslovanske mitske zgodbe – to so Perun, Veles in Mokoš – ki so do izida pričujoče knjige veljali za največji dosežek v rekonstrukciji slovanske mitologije, Andrej Pleterski opozarja, da v gradivu ne najde razloga za obstoj omenjenih treh »igralcev«. Sicer se strinja z rekonstrukcijo Toporova, ko pravi, da so lastnosti, ki jih ta pripisuje Velesu/Volosu, lastnosti moškega lika v obeh polovicah leta, medtem ko Mokošine ženske lastnosti sovpadajo z lastnostmi ženskega lika v obeh polovicah leta. V tretjem liku, ki je v dosedanjih raziskavah veljal za enega najvišjih praslovanskih božanstev, povezanih nebeško sfero, gro-mom in bliskom – v Perunu – Andrej Pleterski prepozna posebenje strele oziroma osamosvojen mitični blisk ali sekro. Tako Peruna v tem novem kontekstu pojasnjuje kot subjekt (in ne objekt), saj je strela tista, ki v mitični zgodbi menja lastnika, oziroma kot funkcijo, saj je Perun upravitelj in upo-

¹ Avtor je za monografijo prejel nagrado Odlični v znanosti 2015 – Humanistika – področje arheologija (op. ur.).

* Katja Hrobat Virloget, dr. etnologije, docentka za etnologijo in dediščino, znanstvena sodelavka, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 4, 6000 Koper-Capodistria; katja.hrobat@fhs.upr.si.

rabnik strele, ki se spremeni v predmet/orožje, odločilno za bojno srečo.

Andrej Pleterski, izhajajoč iz izročila o tročanu, z osnovno mitsko zgodbo prepleta pomen življenjske energije, ki naj bi jo sestavljajo trojstvo ognja, vode in zemlje. Ljudje so s to mitično zgodbo urejali (torej »spravili v red«) in upravljali svoje življenjske prostore, s čimer je bila zgodba tudi materializirana – v obliki mitskih krajin. V drugem delu knjige avtor izdela katalog mitičnih krajin, pri merjenju katerih uporablja tudi arheoastronomske in matematične analize. Med njimi je mogoče najti mitske krajine iz Slovenije, Hrvaške in drugih delov Srednje in Vzhodne Evrope, kot so npr. Križ, Bamberg, Fulda, Krakov, Praga, Bled, Kamnik, Perun nad Žrnovico pri Splitu, Mislinjska dolina in mirila Korit in Kruščice medu Klancin v Ljubotiču. Avtor v svojem značilnem prostorsko-matematičnem stilu analizira sveto cerkveno krajino, s čimer jasno pokaže na starejšo plast prostorskih ideogramov, pri čemer jih z arheološko metodologijo uspe tudi kronološko opredeliti. Pri tem se jasno pokaže, da je krščanstvo z izbiro mest za gradnjo cerkev skušalo zatreti oziroma se vsiliti na predhodna sveta mesta. Če se spomnimo enega prvih del o povezavi kolektivnega spomina in prostora Michaela Halbwachsa (1941) ali sodobnih dediščinskih teorij, lahko dodamo, da je krščanska vera prav s svojo umestitvijo v starejši snovni religiozno-simbolni kontekst vzpostavila oblast. Zanimive so tudi raziskave miril, kamnitih spomenikov, nastalih ob šegah in navadah ob smrti, ki jih je prav Andrej Pleterski potegnil iz »pozabe« oziroma splošne neopaženosti ter s svojimi raziskovalnimi iniciativami nanje preusmeril pozornost hrvaških kolegov. Raziskave teh in drugih primerov napeljujejo na to, da so v skupnosti (še do nedavnega) obstajali poznavalci in prenašalci skritega znanja, ki bi jih lahko imenovali svečeniki.

Svoja spoznanja v sklepu avtor ponazoril z zgodnesrednjeveškim idolom iz Zbruča v Ukrajini, s čimer povsem na novo in izvirno interpretira ta skrivno-

stni kamniti steber. V pasovnih reliefih prepoznavna tri ravni vesolja. Zgornji svet s svojimi štirimi mitskimi liki ponazarja mitično zgodbo ženskega in moškega lika, ki s svojo koitalno energijo prinašata plodnost in blagostanje, v zimski polovici leta pa se spremenita v neplodni par. V spodnjem svetu je upodobljen troglavi lik, Triglav, ki ga sestavljajo ena ženska in dva moška lika ter simbolizirajo zemljo (Baba), vodo (Veles) in ogenj ali strelo (Perun). Združeni v Triglav sestavljajo življenjsko energijo. V srednjem reliefnem pasu so upodobljene štiri človeške figure, ki se – držeč se za roke – vrtijo v krogu in ponazarjajo plodni in neplodni mitski par. Človeška raven pa s tovrstnimi obredi povezuje četverni svet nebesne sfere s trojnim svetom podzemlja. Z Zbruškim idolom Andrej Pleterski zasluti in napove strukturo 3+4, za katero najde jasno argumentacijo v svojem poglavju v knjigi *Nesnovna krajina Krasa* (2015) v uredništvu Katje Hrobat Virloget in Petre Kavrečič, ki spoznanjem iz *Kulturnega genoma* daje piko na i. V obrednem izročilu iz Prelož pri Lokvi namreč najde popolnoma ujemajočo se mitsko zgodbo z upodobitvami Zbruškega idola. Nebeški in človeški svet sta uprizorjena v spomladanskih obredjih na Belem Križu, spolno energijo v jami Triglavca simbolizirajo tri glave Triglava in spolno dejavni par Deva in Devač, ki jih dopolnjuje neplodni mitični par v skalah Babe in Dedca v Preložah. In tako se v raziskavah sestavijo drobci mitične zgodbe, mitske krajine in skrivnostnih upodobitev, ki doslej niso bili medsebojno povezani, zaradi česar avtor v svojem značilno humornem slogu na strani 383 razmišlja: »Kadar se v raziskavi vse brezhibno ujema, običajno velja, da je nekaj močno narobe.« Inovativna rekonstrukcija (pra)slovan-ske mitske zgodbe se zdi odličen model, s katerim je mogoče interpretirati tudi drugo ljudsko izročilo, ki ga ne znamo pojasniti. V Brkinih so, recimo, poznali šego ob smrti, pri kateri so pokojnega neporočenega fanta ali neporočeno dekle spremljali »ženin« ter »bela in črna nevesta« ([http://www.kamra.](http://www.kamra.si/sl/album-slovenije/item/crna-in-bela-nevesta-dolnji-zemon-1933.html)

[si/sl/album-slovenije/item/crna-in-bela-nevesta-dolnji-zemon-1933.html](http://www.kamra.si/sl/album-slovenije/item/crna-in-bela-nevesta-dolnji-zemon-1933.html), 17.11.2016). Ali bi lahko tudi v tej šegi prepoznali udejanjenje življenjske simbolike mitskega plodnega in neplodnega para kot principa življenja in smrti? Za konec lahko rečemo, da je knjiga Andreja Pleterskega nedvomno inovativno in izvirno delo, ki postavlja na glavo oziroma celo spravlja v (nov) red vsa dosedanja spoznanja o (pra)slovan-ski mitologiji. Kot smo že vajeni, njegova dela vedno spremljajo dvomi in nejeverni pogledi večine strokovnjakov, a ko nekateri tudi sami začnejo prepoznavati podobne strukture, spoznanja Pleterskega postanejo splošno veljavni interpretacijski model. Žal pa mu prevečkrat le slepo sledijo in ponavljajo »formule« brez lastnega novega doprinosu. Ena od prednosti dela je tudi to, da rezultati izhajajo iz terenskega gradiva in ne obratno – pogosto je mogoče videti, da se teorijo zgolj aplicira v prostor. Lahko bi rekli, da je knjiga za sodobni čas celo drzna – že zato, ker se ukvarja z rekonstruiranjem mitskega izročila na »arheološki« način, kar je v sodobnih raziskovalnih etnoloških/antropoloških trendih, ki so iz svojega akademskega diskurza izvrgli vse »ljudsko« z njegovim prostorom (Kockel 2008) in preteklostjo vred, povsem »izven mode« in skorajda »nesmisel«. Pa vendar vedno znova ugotavljamo, da so prav predkrščanske korenine tisto, kar najbolj privlači širšo javnost. Knjiga je tudi zato lep rezultat tega, kar bi lahko opredelili kot »iskanje lastnih korenin«, ki jih ljudje danes (kot tudi v preteklosti) vse bolj iščemo.

Literatura

HALBWACHS, Michael: *La topographie légendaire des Évangiles en Terre sainte: Étude de mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France, 1941.

HROBAT VIRLOGET, Katja in Petra Kavrečič (ur.): *Nesnovna krajina Krasa*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

KOCKEL, Ullrich: Putting the folk in their place: Tradition, ecology, and the public role of ethnology. *Anthropological Journal of European Cultures* 17 (2008): 5–23.